

S A Y I 9 • 2 0 0 3

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

obviously was a set back for claims of unity and purity, especially when linguistic diversity was coupled with territorial claims, it did however enhance the attachment of Iranian nationalists to their national fictions. Starting with the military campaigns of Rıza Khan, Iranian nationalists relentlessly renamed Iranian territories, including fashioning a single name –Iran– for the country in 1934, in an attempt to ward off competing linguistic and ethnic claims. Such attempts enhanced the fiction that Iranian meant Persian, but did nothing to prevent territorial disputes from persisting in shaping the nationalist discourse.

Kashani-Sabet has contributed substantially to the discussion of Iranian nationalism by bringing to the fore the significance of land. This is a theme, admittedly not totally new, that finds an echo in other Middle Eastern nationalisms and sheds light on how and why nationalist fictions still endure, despite many challenges to their persistence. In particular, the story of language and land in the Iranian nationalist imagination is reminiscent of the still unfolding Turkish experience in more than one way.

Hayrettin Yücesoy

Anlam ve Yorum: Dinî Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması,
Tahsin Görgün.

İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003. 184 sayfa.

Dinî metinlerin yorumu hakkında çağdaş Batı düşüncesinde geliştirilen yöntemlerin İslâm düşünce geleneğindeki yorum anlayışı ile karşılaştırılması, Türkçe’de az işlenmiş bir konudur. Bu konuda ortaya konmuş yazıların hemen hepsi makale seviyesindedir. Analitik, hermenötik ve yapısalcı olmak üzere –ilk ikisi hâlâ etkin ve üçüncüsü kısmî ölçüde yerini başka tavırlara bırakmış olan– çağdaş Batı düşüncesindeki mevcut yorum anlayışları ile klasik İslâm düşüncesinin yorum konusundaki tavrını konu edinen eser, bu bakımdan önemli bir boşluğu doldurmaya yönelik bir adım olmaktadır. Eseri önemli kılan diğer bir husus ise, konuyla alâkalı yazılar daha çok metin anlayışlarını karşılaştırmaya dayalıyken, burada ilgili karşılaştırmaların Müslümanların var oluşu sorunuyla bağlantılı olarak ortaya konmasıdır. Buna göre kitap, Müslüman olarak var olmanın gerekliliğini tartışmakta ve sömürgeleşmenin zorlamasıyla küllî düzlemde gerçekleşme şartlarını yitirmiş Kur’an’ın, İslâm medeniyetinde geliştirilmiş aklî ve naklî ilimlerin mirasının yeniden kazanılarak bir varlık kaynağı haline getirilmesinin zorunluluğunu vurgulamaktadır.

Yazar, Giriş bölümünde İslâm dünyasındaki mevcut din anlayışını ve do-
laylı olarak klasik İslâm düşüncesine yönelik yaklaşımı özetlemekte, bu an-
layış ve yaklaşımın nedenleri ve ana hatları itibarıyla nasıl geliştiği üzerinde
durmakta, vakıayı tasvir etmenin yanı sıra, tenkide de tâbi tutmaktadır. Buna
göre İslâm dünyasındaki hâkim din anlayışı, Batı medeniyetiyle girilen sömürge
ilişkisi neticesinde, Müslümanların yaşadığı ve halen sömürgecilğin söylem
değiştirmiş şekli olan globalleşme sürecinde yaşamaya devam ettiği ontik
dönüşümün eseri olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bu anlayış, düşüncenin
kendi iç sorunlarının değil, haricî ve hatta geniş anlamıyla baskıcı amillerin
eseri olmaktadır. Bu argüman kendi içinde problemleri bir noktaya da işaret et-
mektedir. Zira bir medeniyet içerisinde yaşanan fikrî değişimleri o medeniyete
ait olmayan etkenlere indirgeyerek açıklamaktadır. Dolayısıyla mesele yalnızca
sömürülen cihetinden incelenmekte ve sömürülenin sömürgeyi önceleyen ve
sömürüyü mümkün kılan ontik durumu göz ardı edilmektedir. Halbuki en
azından aklî ve naklî ilimler bağlamında siyasî ve toplumsal durumun teorik
temellerini oluşturan ve bu anlamda bunların idamesini sağlayan, sömürge
öncesi ve sömürü sürecindeki ilim anlayışının bir muhasebesinin yapılması,
mevcut sorunların İslâm düşüncesinin özüyle –varsa eğer– irtibatının kurul-
ması veya yoksa, niçin olmadığına düşüncenin kendi esaslarından hareket-
le açıklanması beklenirdi. Bu kabil açıklamalar kitabın içine serpiştirilmiş,
kitabın ikinci bölümünde ve sonuç kısmında verilmiş olmakla birlikte, dikkatle
incelendiğinde bunların tamamının aslında Batı'dan menkul din anlayışının
niçin İslâm'ın dinî metinlerine uygulanmasının doğru olmayacağı sorusuyla
ilgili olarak ele alındığı görülmektedir.

Kitabın birinci bölümünde “analitik”, “hermenötik” ve “yapısalcı” yorum-
lama tavırları Batı düşüncesinde dinî metin anlayışına dair müstakil bir girişle
ele alınmaktadır. Bu bölümlerde söz konusu yorum anlayışlarının, Batı top-
lumunun kendi dinî geleneğiyle yakından irtibatlı olarak geliştiği ve hem din
hem de metin kavramlarının içeriklerinin gerek dinin ortaya çıkışı gerekse bu
ortaya çıkışla bağlantılı biçimde gelişen tarihî süreç itibarıyla Müslüman top-
lumun dinî geleneğinden tamamen farklı olarak doldurulduğu belirtilmekte ve
bu sebeple çağdaş Batı düşüncesinde geliştirilen yorumlama yöntemlerini
kendi dinî metin anlayışımıza uygulamanın mümkün olmadığı ifade edilmek-
tedir. Müslümanlar olarak ontik dönüşümü lehimize çevirerek kendi var oluş
şartlarımızı yeniden kazanmak için söz konusu yöntemleri öğrenmenin “fay-
dadan hâli olmamakla birlikte zorunlu da olmadığı” ima edilmektedir.

Metinde açıkça belirtildiği üzere, bu hüküm din dili ve din felsefesiyle il-
gili tartışmaların her ikisi için de geçerlidir. Bu açıklama, dikkatli bir okur için,
aslında yalnızca Batı düşüncesinde dinî metin kavrayışının arkeolojisini yap-
makla kalmamakta, aynı zamanda son dönem Batı düşüncesinden etkilenecek
İslâm dünyasında bir düşünce akımı haline getirilmeye çalışılan modernist

tavırların da hem kökenlerini sorgulamakta hem de meşruluk ve geçerlilik şartlarının bir yanlış anlama ve vehme dayandığını ileri sürmektedir. Yazar, söz konusu yorumlama tekniklerinin tetkikini, temsil gücünün yüksek olduğunu düşündüğü bir kısım çağdaş Batılı düşünürlerden hareketle örneklendirmektedir. Daha yakından bakıldığında görülecektir ki, kitapta Batı düşüncesinin din ve dinî metin tasavvurları, bu düşüncenin ulaşmak istediği amaç esas alınarak yapılmakta ve söz konusu amacın dinî metin anlayışının içerik ve biçimini tayin ettiği ileri sürülmektedir. Bu durum, kitabın temel iddiasının hem güçlü hem de zayıf tarafıdır. Çünkü Müslümanların dinî metin anlayışının doğuş ve gelişimindeki temel saikleri, birtakım formel benzerliklerden hareketle, Hıristiyanlık'taki ile "özdeşleştirmek" imkânsız iken, bir şeyin varlığını onun amacına irca etmek de çok ciddi teorik sorunlar barındırmaktadır. Burada yazarı destekleyen husus şudur, Batıdaki din ve dinî metin anlayışı söz konusu olduğunda, tamamlanmış, yani tüm unsurlarıyla tahakkuk etmiş bir varlıktan bahsedilemeyeceğinden amaç, şimdiki ve muhtemel geleceği de içeren tarihsel süreçte oluşmuş, oluşan ve oluşacak din anlayışını şekillendirmektedir. Ancak eğer burada iki bin yıllık bir dönemden ve bu süreçte oluşmuş yorumlar ve bu yorumları mümkün kılan yaklaşım ve kavramlardan bahsediliyorsa, kendi hususi varlığını tamamlamış, kavrayış ve kavram birikimini bir sonraki devreye nakletmiş müstakil sorun ve yorumlardan söz ediliyor demektir. Bu bakımdan kendi sorunları ve kavramlar ağıyla yorum geleneği/gelenekleri bir kez oluştuktan sonra, din hakkında konuşmak, hariçte tahakkuk eden belli bir din hakikati hakkında konuşma düzlemini aşacak; mücerret, hatta mutlak olarak dinin mahiyeti üzerine konuşmaya dönüşecektir. Durum bu seviyeye ulaştığında din olması bakımından din konusu olumlu veya olumsuz yargıda bulunmak, hususi dinlerin ayrıca niteliklerini bir tarafa bırakarak dinlere din adının verilmesini sağlayan bir zihni hakikat hakkında hüküm vermek olacaktır. Eğer hakkında konuşulan dinler arasında akrabalık bağı varsa, aynı kaynaktan geldikleri iddiasını taşıyorlarsa ve oluşan dinî gelenekler, aynıleştirilmemekle birlikte, birbirine çok yakın sorunlarla yüzleşiyorlarsa, böyle bir imkândan söz etmek daha haklı gerekçelere sahip olacaktır. Kısaca ifade edilecek olursa, Batı düşüncesiyle ilgili bölümde üç temel terim yer almaktadır: Din, dinî metin ve din dili. Bu üç terim, tamamen mümeyyiz vasıfları bakımından ele alınmış ve bunların eksik tanımları verilmiş, diğer farklı medeniyetlerle mukayese edildiğinde, sorunların kaynağı olan bir cinsine ait olması yönünden söz konusu edilmemiştir. Bu gerçeğe, seçilen örneklerin temsil gücündeki sorunlar da eklendiğinde kitabın iddiaları ile bu iddiaları temellendirmek amacıyla ortaya konan deliller arasında nispetlilik ortaya çıkmaktadır.

Kitabın ikinci ve son bölümünde ise bir din olarak İslâm ve onun kutsal kitabı Kur'an, Müslüman toplumunun tarihinde daha çok varlık kaynağı olması cihetinden incelenmekte ve İslâmî ilimlerin, varlık kaynağı olarak Kur'an ile hayat arasında irtibat kurma işlevini gördüğü ve bu işlevi hangi cihetten ifa

ettiği belirtilmektedir. Bu bölümde ayrıntıya inmemenin neden olduğu ilk bakıştaki yüzeysellik, temel amacın mevcudun dile getirilmesi olduğu şeklindeki açıklamayla dengelenmektedir. Klasik İslâm geleneği hakkındaki değerlendirmelerde özeldir Kur'an'ın, genelde ise İslâm dininin bizzat varlık kaynağı olduğu gerçeğinin çoğunlukla farkında olunmadığı doğrudur. Dolayısıyla bu hususun altının çizilmesi ve İslâmî ilimlerin bu cihetten ayrıntılı tetkikinin yapılması icap etmektedir. En azından çok yönlü bir Müslüman düşünür bağlamında, söz konusu hususun nasıl tahakkuk ettiğinin ortaya konulması, kitabın diğer bölümlerindeki tavır dikkate alındığında, bir gereklilik haline gelmektedir. Buna göre İslâmî ilimlerin, aslında terkinin yalnızca ilk kelimesi, yani Müslüman toplumdaki ilimlerin İslâmî olması dikkate alınarak açıklanması, kitabın bir başka eksik tarafını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, ele aldığı konuları ayrıntılı biçimde incelemeyi değil, temel saik ve gayeleriyle vazetmeyi ve tenkidi de içeren tasvirini sunmayı amaçlamayan bu eser, yukarıda değinilen problemlili taraflarına rağmen, bu alanda önemli bir boşluğu doldurmaya yardımcı olmaktadır.

Ömer Türker

İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,
Abdülkerim Bahadır.

İstanbul: İnsan Yayınları, 2002. 190 sayfa.

Çeşitli ülke insanları üzerinde yapılan anket çalışmalarında, doğuştan gelen anlam ihtiyacının diğer ihtiyaçları fazlasıyla katladığı görülmektedir. Nitekim Batı'da anlam üzerine yazılan kitapların sayısındaki artış, modern dönemde anlam ihtiyacına yönelik belirgin bir vurguya işaret etmektedir. Bu çalışmalarda logoterapi kavramı özel bir yer işgal etmektedir. Viktor Frankl tarafından ortaya konan bu yaklaşım, modern insanın en büyük sorununu "anlam arzusunun engellenmesi" olarak görmekte ve insanın engellenen anlam arzusuna yeniden işlerlik kazandırmaya çalışmaktadır.

Anlam arayışı ve logoterapi kavramları üzerine odaklanan *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, logoterapi ile bağlantılı ilk Türkçe çalışma olması sebebiyle önem kazanmaktadır. Yazara göre, "insan var oluşunun özü ve esası olma" vasfı ile nitelenen "anlam" arayışının en keskin şekillerinden birini "hakikat arayışı" oluşturmaktadır. Böylece anlam arayışı hakikat arayışı ile özdeşleştirilmekte; hayatın sebebi, anlamı ve gayesiyle ilgili sorulara verilen cevaplarla anlam ihtiyacının pekiştiği ifade edilmektedir. Eserde ayrıca modern dönem insanına özel bir vurgu söz konusudur. Bu vurgu, modern insanın en büyük